

La recerca en comunicació en el País Valencià

Els estudis universitaris de comunicació

per Josep Lluís Gómez Mompert,
catedràtic d'Història de la Comunicació
de la Universitat de València

i Francesc A. Martínez Gallego,
professor de periodisme
de la Universitat de València

Resum

De les set universitats que l'any 2007 hi havia en el País Valencià, en sis s'impartien alguna de les tres titulacions de comunicació. Cinc d'eixos centres són públics (Universitat d'Alacant, Universitat Jaume I, Universitat Politècnica de València, Universitat Miguel Hernández (d'Elx) i Universitat de València) i un, privat (Universitat Cardenal Herrera - CEU). Des de l'any 1986 fins al 2005, es van anar implantant els diferents estudis de comunicació en els esmentats centres. La història acadèmica de cadascun d'eixos centres, així com les particularitats universitàries derivades de peculiaritats docents i investigadores, i en algun cas ideologicopolítiques, han caracteritzat el tarannà de les respectives facultats, alhora que han contribuït al desenvolupament en la formació dels futurs professionals i investigadors en comunicació. Conèixer la personalitat de cada centre i l'especificitat de cada departament ajuden a comprendre el nivell assolit pel que fa a la recerca en eixe camp i, al mateix temps, permeten contextualitzar l'abast, el sentit i l'orientació de les diferents línies d'investigació que es detallen en els altres articles d'aquest monogràfic.

Communication Sciences in the Valencian Universities

Abstract

In 2007, of the seven universities in the Valencia Country, six granted one or more of the three existing degrees in communication sciences. Five of these universities are public (Universitat d'Alacant, Universitat Jaume I, Universitat Politècnica de València, Universitat Miguel Hernández, and Universitat de València) and one is private (Universidad Cardenal Herrera - CEU). From 1986 to 2005 programs in communication sciences were established in these universities. The academic histories of each centre and their unique differences deriving from specific programs, researchers and, in some cases, political-ideological bents, have contributed to the outlook of their respective faculties and to the development of the education of future communication professionals and researchers. Insights into the personality of each university and the uniqueness of each centre help in understanding the level of research achieved in the field of communication and provide a context for the scope and direction of the various lines of the research described in the other articles in the present monograph.

I

El sistema universitari valencià estava compost, a principi de 2007, per set universitats, cinc de les quals són públiques —la Universitat de València, la Universitat d'Alacant, la Universitat Jaume I de Castelló, la Universitat Politècnica de València i la Universitat Miguel Hernández d'Elx—, i les altres dues —la Universitat Cardenal Herrera - CEU i la Universitat Catòlica de València, Sant Vicent Màrtir— són privades.

En sis de les set universitats del sistema valencià s'imparteixen titulacions relacionades amb el món de la comunicació (comunicació audiovisual)

sual, periodisme i publicitat i relacions públiques). En conjunt tenien en 2007 uns quatre mil cent estudiants universitaris de comunicació. L'única que, de moment, no n'ofereix cap és la universitat de més recent creació, la Universitat Catòlica de València. Per comparació a la resta de l'Estat, el País Valencià mostra una alta densitat en estudis comunicatius: de les disset comunitats autònomes de l'Estat, onze tenen centres amb estudis de comunicació i la Comunitat Valenciana figura en tercera posició, amb sis centres, per darrere de Catalunya, amb onze centres, i de la Comunitat de Madrid, amb vuit centres, segons es recull en el *Libro blanco de títulos de grado en comunicación* (ANECA, 2005).

Seguint una ordenació cronològica, la primera a crear estudis relacionats amb la comunicació fou la Universitat Cardenal Herrera - CEU, quan encara era només un centre d'estudis amb titulacions adscrites a diverses universitat públiques valencianes.

Va ser en 1986 quan al CEU de València aparegueren els estudis de ciències de la informació, que inclouen els títols en periodisme, comunicació audiovisual i publicitat i relacions públiques. Després d'uns anys inicials sense reconeixement oficial dels títols corresponents, en 1991, en el moment de llicenciar-se la primera promoció, la Universitat Politècnica de València va avalar-los, i els va proporcionar la necessària adscripció legal.

El campus del CEU es trobava a la localitat de Montcada, i ocupava una part de l'edifici del Seminari d'aquesta localitat en règim de lloguer. L'any 2000 va inaugurar un nou campus, en propietat, a la veïna localitat d'Alfara del Patriarca, on s'instal·laren els estudis de comunicació. En 1994 la Fundació Universitària San Pablo - CEU va obrir un centre d'estudis universitaris a Elx, centre que a finals d'aquesta dècada implantà els estudis de periodisme i publicitat i relacions públiques, i els va adscriure a la Universitat d'Alacant.

En 1993 es va implantar la titulació de comunicació audiovisual a la Universitat de València. Va quedar adscrita a la Facultat de Filologia i, en concret, al nucli departamental de Teoria dels Llenguatges. A aquest Departament i a aquesta Facultat van quedar adscrits els estudis de periodisme a partir de l'any 2000. En 2005 el Departament va alterar la seua denominació per permetre la visibilitat dels estudis que se'n derivaven, i va passar a anomenar-se Departament de Teoria dels Llenguatges i Ciències de la Comunicació. En 2007 va ser la Facultat de Filologia la que, seguint aquesta mateixa estela, alterà la seua denominació, i es va transformar en Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació.

La Universitat d'Alacant va instaurar la llicenciatura en publicitat i relacions públiques en 1998, i la va fer dependre de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials, a la qual continua adscrita.

La Universitat Jaume I de Castelló començà a impartir la titulació de publicitat i relacions públiques en 1999, i la va adscriure a la Facultat de Ciències Humanes i Socials. En 2004 aparegué la llicenciatura en comunicació audiovisual, i tant aquest títol com l'anterior es van incorporar al Departament de Filosofia, Sociologia, Comunicació Audiovisual, Publicitat i Relacions Públiques i Traducció i Comunicació.

En 2001, la Universitat Politècnica de València va incorporar els estudis de comunicació audiovisual i els va ubicar, seguint un model descentralitzat, en l'Escola Politècnica Superior de Gandia. Aquests estudis reben impuls des del Departament de Comunicació Audiovisual, Documentació i Història de l'Art.

En el curs 2005-2006, i dependent de la Facultat de Ciències Jurídiques i Socials, va aparèixer la llicenciatura en periodisme a la Universitat Miguel Hernández d'Elx.

II

Tant en el conjunt del sistema universitari espanyol com en el sistema universitari valencià, la titulació de comunicació audiovisual és l'oferta per un major nombre de centres, tot i que les diferències no són molt significatives. En el conjunt estatal, hi ha trenta-un centres oficials on s'imparteix la titulació de comunicació audiovisual i vint-i-vuit on pot cursar-se periodisme i publicitat i relacions públiques. Per a la Comunitat Valenciana, la distribució és la següent:

Taula 1. *Titulacions de comunicació a la Comunitat Valenciana*

Universitat	Titulacions	Alumnes (aproximat i en conjunt en 2007) Total graus i postgraus = 4.100
Alacant	Publicitat i relacions públiques	925
Cardenal Herrera - CEU	Comunicació audiovisual Periodisme Publicitat i relacions públiques	675
Jaume I de Castelló	Comunicació audiovisual Publicitat i relacions públiques	750
Politécnica de València	Comunicació audiovisual	550
València. Estudi General	Comunicació audiovisual Periodisme	850
Miguel Hernández	Periodisme	250

És a dir, la llicenciatura de comunicació audiovisual pot cursar-se en quatre centres, la de periodisme en tres i la de publicitat i relacions públiques en tres més. Només hi ha un centre, la Universitat Cardenal Herrera - CEU, on s'inclouen les tres titulacions.¹

No hi ha correlació entre el nombre de centres que imparteixen les titulacions esmentades i el nombre d'alumnes per titulació. De fet, en el conjunt espanyol, la titulació de periodisme té molts més alumnes que les titulacions de comunicació audiovisual i publicitat i relacions públiques. Entre 1999 i 2004 les xifres de matriculats en periodisme es van moure entre els tretze mil i els catorze mil alumnes, mentre que en comunicació audiovisual les xifres van oscil·lar entre sis mil i set mil i en publicitat i relacions públiques entre sis mil i nou mil, sempre en el conjunt de l'Estat.

Potser, però, l'increment del nombre de centres que ofereixen comunicació audiovisual deriva de les tendències de matrícula detectades en els darrers anys: mentre la xifra dels nous matriculats en periodisme en el conjunt de l'Estat espanyol tendeix a l'estancament i, fins i tot, experimenta un lleuger retrocés, els matriculats en comunicació audiovisual augmenten i, més encara, els nous matriculats en publicitat i relacions públiques (ANECA, 2005: 117-120). En el País Valencià, tanmateix, aquesta tendència a la baixa en la llicenciatura de periodisme s'ha palesat de manera marcadament progressiva a la Universitat Cardenal Herrera - CEU, especialment des de 2004. Per contra, a la Universitat de València no només el nombre de matriculats s'ha mantingut des del seu inici, sinó que el nombre d'aspirants que queden sense poder-se matricular es manté molt alt, prova d'això és que la nota de tall (sempre altíssima), per exemple, en el curs 2005-2006 va ser de 8,32 la més alta de tot l'Estat, i igualment de totes les carreres de les universitats valencianes.

Si el boom dels estudis de periodisme esdevé en la dècada de 1980, el dels estudis de comunicació audiovisual se situa en la dècada següent, junt amb els de publicitat i relacions públiques, que són, en termes relatius, els que més empenya demostren a hores d'ara.

III

El San Pablo - CEU de València va crear en 1985 una Escola Superior de Relacions Públiques, en 1986 els estudis superiors de periodisme i en 1991 els de ciències de la imatge visual i auditiva (comunicació audiovisual). En un sexenni el CEU de València havia enllestit les tres titulacions

1. Dues d'aquestes tres titulacions, les de periodisme i publicitat i relacions públiques, poden estudiar-se en dos campus d'eixa Universitat: el de Montcada - Alfara del Patriarca (València) i el d'Elx (Alacant).

clàssiques dels estudis de comunicació en una comunitat autònoma que no comptava amb elles i que trigaria a tenir-les dins el seu sistema públic d'ensenyament superior.

Per entendre com va avançar-se el San Pablo - CEU en la implantació d'aquests estudis en el País Valencià cal conèixer, ni que siga lleugerament, la seua trajectòria. El CEU de València havia iniciat les seues activitats docents en el tardofranquisme, en 1971, amb la impartició del Curs d'orientació universitària. El CEU pertanyia llavors, i pertany ara, a les obres de l'Associació Catòlica de Propagandistes.² A València hi havia un dels sectors més progressistes d'aquesta associació, en el sentit de compromès amb el canvi polític democràtic. Al seu capdavant es trobava Serafín Ríos Mingarro, un democristià que havia trencat amb el règim franquista i es vinculava als moviments d'oposició.³ Josep Maria Espinosa, un valencià de Xilxes, doctor en dret romà per la Universitat de València, va ser designat director de la nova institució educativa. Amb l'empenta d'aquest petit nucli de propagandistes valencians, en 1972 el CEU creà els estudis superiors de farmàcia, en 1975 establí el batxillerat unificat polivalent, en 1977 incorporà els estudis de primària i en 1978 el primer cicle dels estudis superiors de dret.

Fins aleshores, en l'etapa final del franquisme i durant la transició democràtica, el CEU havia crescut en una triple direcció: l'ensenyament primari, el secundari i el superior. Però a partir de 1982 donaria un salt qualitatiu, en crear-se l'Institut de Cursos Superiors per a postgraus i posar-hi al front a Vicente Navarro de Luján, un altre propagandista que havia estat present als governs de la preautonomia valenciana exercint com a director general i destacant com un jove valor dins l'ucedisme valencià. L'activitat conjunta d'Espinosa i de Navarro féu que en 1985 el CEU muntara l'Escola Superior de Relacions Públiques i l'any següent els estudis superiors de periodisme. El centre es va llançar també al terreny de l'ensenyament professional, amb la incorporació en 1987 de l'Escola Superior de Disseny Industrial i, en 1988, amb l'Escola Superior de Fotografia i Imatge, pas previ a la incorporació, en 1991, de les ensenyances de ciències de la imatge visual i auditiva.

Amb l'aparició de l'esmentat centre d'estudis oficial la recerca en comunicació va començar a dotar-se d'una certa coherència, en formar-se

2. Abans Associació Nacional Catòlica de Propagandistes. Deixà caure allò de «nacional» per no quedar identificada nominalment, una altra cosa seria històricament, amb el nacional-catolicisme que tan sovint serveix per caracteritzar el franquisme i les seues bases ideològiques.

3. Amb molta ironia, Reig i Picó diuen que el progressisme cristià d'aquests anys «de progress on the rocks, limita políticament al nord amb l'evolució del repressivoreformista del sistema i al sud amb l'oposició democràtica, i, ideològicament, a l'oest amb les comunitats de base i a l'est amb l'Opus Dei»; vegeu R. REIG i J. PICÓ (2004), *Feixistes, rojos i capellans*, València, PUV, p. 219 (1a ed., 1978).

equips d'investigadors amb línies de recerca concretes i amb continuïtat en el seu treball. Tanmateix, el San Pablo - CEU, un centre amb recursos limitats, va centrar-se en els aspectes concernents a la docència i a la gestió, i va deixar en segon plànol aquells relatius a la investigació. Concebre treballs de recerca en comunicació i aconseguir línies de finançament per desenvolupar-los no era una prioritat, entre altres raons perquè el marc jurídic de la institució, el d'una entitat privada d'estudis superiors, li impedia en gran mesura entrar en l'àmbit de finançament públic de la recerca.

D'altra banda, una important porció del professorat del San Pablo - CEU —amb excepcions, és clar— va ingressar en la docència d'assumptes relacionats amb la comunicació sense posseir el grau de doctor, de manera que al mateix temps que impartien les seues classes, realitzaven les seues tesis doctorals adscrits a diferents departaments de diferents universitats no valencianes (Complutense de Madrid, Autònoma de Barcelona, Navarra, etc.), i es van doctorar a mitjan dècada de 1990.

Per tot això, i tret d'algunes excepcions, la recerca en comunicació en aquest àmbit institucional va comptar amb pocs efectius, per més que, com venim de dir, cal considerar-los com els primers equips valencians —o vinculats a una institució valenciana d'estudis universitaris— amb disposició per enllestir tasques a llarg termini d'investigació en comunicació. En 1991 va sortir al carrer la revista *Comunicación y Estudios Universitarios: Revista de Ciencias de la Información* per intentar convertir-se en una plataforma de la investigació realitzada al San Pablo - CEU de València i, alhora, per vincular els professors i els equips investigadors d'aquest centre a altres àmbits universitaris de recerca.

Al voltant del professor Antonio Laguna Platero s'havia creat un grup d'historiadors de la comunicació que impulsà la investigació en equip i organitzà dos congressos internacionals de periodisme, en col·laboració amb la Generalitat Valenciana, el primer en 1991 —any del bicentenari del *Diario de Valencia*— i el segon en 1994 a Castelló de la Plana. El contacte d'aquest grup amb altres investigadors espanyols i amb hispanistes estrangers permeté a *Comunicación y Estudios Universitarios* eixir, en el número 6 de 1996, de «l'endogàmia» que l'havia caracteritzat: en aquest número apareixia un monogràfic coordinat per Francesc A. Martínez sobre els orígens de la cultura de masses, en què intervenien Francisco Iglesias (Universitat Complutense de Madrid), Jean Michel Desvois (Universitat de Bordeus), M. Cruz Seoane, Joan Manuel Tresserras (Universitat Autònoma de Barcelona), Jorge Uría (Universitat d'Oviedo) i Mariano Cebrián (Universitat Complutense de Madrid).

Durant la dècada dels anys noranta el San Pablo - CEU de València va nodrir els mitjans de comunicació valencians —i més enllà— de nous periodistes i comunicadors. I els va nodrir ben nodrits, per la gran quanti-

tat d'egressats que eixiren de les seues aules i, alhora, perquè coincidiren amb la reorganització del sistema audiovisual valencià (creació de Radio Televisió Valenciana, noves concessions d'espai radioelèctric a noves emissores radiofòniques, sorgiment de mitjans escrits i audiovisuals d'àmbit local, etc.).

Tot, però, va canviar a partir de l'1 de gener de 2000, quan va entrar en vigor el text legal aprovat en desembre de 1999 per les Corts valencianes que convertia el San Pablo - CEU de València en la primera universitat privada del País Valencià: la Universitat Cardenal Herrera - CEU de València. El fet esdevenia després de la mort de Serafín Ríos Mingarro (1997), que havia dotat d'un important grau d'autonomia al CEU valencià respecte a la resta d'obres dels propagandistes de l'Associació Catòlica de Propagandistes a la resta de l'Estat. Precisament la conversió de centre d'estudis en universitat va ser aprofitada per la Direcció de l'Associació per recuperar el control ple sobre la nova universitat, a través del patronat que la gestionava i que estava comandat pel president de l'Associació i de la Fundació San Pablo - CEU, Alfonso Coronel de Palma.

Les conseqüències es deixaren notar ben prompte: ni José María Espinosa ni Vicente Navarro de Luján formaren part del nou equip rectoral.⁴ El primer, en assabentar-se, va plegar i se'n tornà a la Universitat de València a donar les seues classes de dret romà. El segon va rebre un càrrec honorífic que olia a exili daurat, i es va convertir en director del Palau de Colomina, la seu que el CEU posseïa al cor de la ciutat de València; i, en 2003, va ser nomenat pel Govern de la Generalitat Valenciana director general del Llibre i director de la Biblioteca Valenciana. El nou rector era un home aliè a la trajectòria del CEU a València, encara que havia impartit classes en les seues aules. Era José María Manglano de Mas, un catedràtic de Física que havia intentat, sense èxit, convertir-se en rector de la Universitat Politècnica de València i que era molt conegut per haver estat, des de la Diputació de València, un dels impulsors de l'anomenat «blaverisme ucedista» durant la transició i els debats al voltant d'un Estatut d'autonomia per al País Valencià.

La nova Universitat Cardenal Herrera - CEU de València donà un gir de natura ideològica. L'oberturisme a diferents cosmovisions i, consegüentment, a diverses metodologies de treball científic, va començar a clausurar-se a partir de l'any 2000. El rector Manglano deixà el seu càrrec en abril de 2004 per ser substituït per Alfonso Bullón de Mendoza y Gómez de Valugera, un catedràtic d'Història format a la Complutense de Madrid, amb nul contacte amb València fins aleshores, d'ideologia neocarlina i neocatòlica, impulsor de l'anomenat «revisionisme» històric de la Segona República, la Guerra Civil, el franquisme i la transició.

4. Fins i tot, els mitjans de comunicació conservadors de la ciutat manifestaren la seua sorpresa, per exemple *Las Provincias*, (27 setembre 2000).

Vist amb ulls d'historiadors de la comunicació, que són els nostres, el que estava passant a l'antic CEU té una certa transcendència en el món de la comunicació i, alhora, una gran coherència interna. L'arribada al poder del Partit Popular en 1999 obrí la porta d'una batalla per l'hegemonia ideològica, en la qual prenien posicions els neoconservadors espanyols i es reafirmaven en interpretacions neofranquistes del passat més recent i, alhora, s'emparaven en grups com Legionarios de Cristo, Comuni3n y Liberaci3n, Neocatecumenales o l'Opus Dei per conduir l'ordre de les seues files. A partir de 2003, amb la majoria absoluta del Partit Popular al Senat i al Congrés dels Diputats —i també a la Comunitat Valenciana, on governava des de 1995—, aquesta aposta es va reafirmar, la qual cosa explicaria la substituci3n d'un rector excedista per un nou rector neocarlí.

En termes d'investigaci3n en comunicaci3n, els canvis suposaren la desestructuraci3n d'alguns equips que estaven enllestint una important tasca de recerca. Alguns professors membres d'eixos equips se n'anaren a treballar a altres universitats o a altres instàncies (gabinets de comunicaci3n, etc.) quan comprovaren el gir ideol3gic de la instituci3n; altres van ser acomiadats i continuaven a la fi de 2006 sent notíci a en la cr3nica de tribunals per denúncies sobre la impropedènci a dels seus acomiadaments.⁵ En guanyar el PSOE les eleccions generals del 14 de març de 2004, la cadena de ràdio COPE, pertanyent a la Conferència Episcopal, va enllestir una via de crítica intensa i crispada envers el nou Govern i fou llavors quan nomenà, com a nou director general de la cadena, Alfonso Coronel de Palma (maig de 2006).

Els estudis de comunicaci3n de la Universitat Cardenal Herrera - CEU de València van acusar els canvis esmentats. La pretensi3n interclassista del CEU de la primera època va ser abandonada i substituïda per una nova perspectiva elitista: el preu del curs complet de periodisme va passar, en aquest centre privat d'ensenyament superior, de les 575.000 pessetes de 1999 (3.456 euros) als 5.220 euros de 2006 (868.535 pessetes). Si a aix3 afegim la competència dels estudis de la Universitat de València (periodisme i comunicaci3n audiovisual), però també d'altres universitats públiques valencianes, el resultat va ser el descens notable d'alumnes matriculats en les llicenciatures de comunicaci3n de la Universitat Cardenal Herrera - CEU de València. Al mateix temps, la menor dedicaci3n de la nova Direcci3n als estudis de comunicaci3n es deixa notar en l'estancament de la revista *Comunicaci3n y Estudios Universitarios*, que va publicar el seu darrer número, per ara, l'11, en 2001-2002. Pel que fa al postgrau, pot destacar-se que aquesta universitat compta amb un

5. *El País*, núm. 10.785 (18 desembre 2006), p. 34 (edici3n de la Comunitat Valenciana), expressava en titulars «Once catedráticos universitarios critican los despidos del CEU», i feia especial referència a l'acomiadament del professor Enrique Selva Roca de Togore, un reconegut especialista en la hist3ria intel·lectual del feixisme espanyol.

màster en periodisme multimèdia, en col·laboració amb el grup de *Las Provincias*, i amb un doctorat en comunicació.

IV

En 1993 es va implantar la titulació de comunicació audiovisual a la Universitat de València, que des d'aleshores va tenir molt bona acollida entre els estudiants, ja que les notes de tall de selectivitat van oscil·lar entre 7,5 i 8, la qual cosa les feia les més elevades de ciències socials i humanitats de les universitats valencianes. Aquesta llicenciatura va quedar adscrita a la Facultat de Filologia i, en concret, al nucli departamental de Teoria dels Llenguatges. El gruix del seu professorat específic (una dotzena) provenia d'àrees filològiques com ara teoria de la literatura⁶ o lingüística, sota la tutela del catedràtic i poeta Jenaro Talens Carmona; amb aquests hi col·laboraven alguns professionals dels mitjans sobretot audiovisuals en qualitat de professors associats. Malgrat el sentit ampli de la llicenciatura (tota mena d'audiovisuals), aquesta feia del cinema la seua centralitat en relació amb els aspectes de teoria, crítica i anàlisi del llenguatge, perquè abans havia existit un títol propi de llenguatges audiovisuals a la Facultat, del qual eren responsables els mateixos professors del Departament de Teoria dels Llenguatges.

Aquests professors de teoria de la literatura encarregats de comunicació audiovisual, no obstant això, van produir durant aquesta primera etapa de la llicenciatura bones recerques comunicatives sobretot relacionades amb el cinema,⁷ els estudis de gènere⁸ i els estudis culturals i audiovisuals.⁹ Malgrat que temàticament quasi no s'han ocupat del país —com s'informa en altres articles d'aquest monogràfic—, algunes de les seues investigacions han assolit impactes de qualitat i estan ben considerades dins i fora de València.

En sintonia amb la recerca que majoritàriament feien els seus professors de plantilla, l'ensenyament audiovisual també era fonamentalment d'orientació semiolingüística, tot i pecar sovint —segons declaraven alguns estudiants— de massa teoria encara que els avaluaven no pas malament. Aquest grup docent de comunicació audiovisual va elaborar

6. Uns anys després (1999), dos dels professors de teoria de la literatura, Vicente Sánchez Biosca i Josep V. Gavalda, investigadors sobretot de cinema i ràdio, respectivament, van canviar d'àrea de coneixement i van passar a ser els dos primers professors titulars de comunicació audiovisual de la Universitat de València. Els altres professors titulars, inclòs el catedràtic, en total mitja dotzena, van seguir idèntic procés en 2001.

7. Jenaro Talens, Juan Miguel Company i Vicente Sánchez Biosca; posteriorment Antonia del Rey i Rosanna Mestre. Entre altres recerques, pot mencionar-se un projecte finançat per la Generalitat Valenciana, «El cuerpo y su representación audiovisual», sota la direcció de Sánchez Biosca.

8. Giulia Colaizzi.

9. Antonio Méndez, Santiago Renard, José María Bernardo, Miquel Francés i Nel·lo Pellicer.

múltiples publicacions, com per exemple el desenvolupament de la revista *Eutopías*, que ja venia d'abans però que durant el darrer lustre del segle passat va tenir una època d'esplendor amb números escrits per membres del Departament de Teoria dels Llenguatges així com la publicació de traduccions d'articles de referència (Jürgen Habermas o Theodor Adorno).

El mateix grup del Departament va dur endavant iniciatives prou interessants i fins i tot alternatives, així com va organitzar jornades i congressos,¹⁰ alguns de caràcter internacional, i els textos dels quals van donar peu a diferents publicacions. També pot destacar-se la publicació de diverses monografies relacionades amb comunicació audiovisual dins la col·lecció «Signo e Imagen» que dirigeix el professor Jenaro Talens, de la editorial Càtedra, de la qual hem de mencionar una *Historia general del cine*, en dotze volums, publicats entre 1995 i 1998.

Amb la previsible posada en marxa de la llicenciatura de periodisme, alguns dels professors de l'àrea de lingüística general del Departament de Teoria dels Llenguatges, encapçalats pel catedràtic Àngel López García, es van fer càrrec d'algunes assignatures comunes d'aquella titulació amb la de comunicació audiovisual. En aquest sentit, alguns lingüistes van assumir certes matèries com, per exemple, comunicació i informació escrita, de la qual van elaborar alguns textos de referència.¹¹

Pel que fa al tercer cicle, durant uns quants anys es va oferir un doctorat del Departament que primer és va anomenar —com el nom del Departament— teoria dels llenguatges i després —com l'àrea— comunicació audiovisual, però els cursos dels quals eren especialment de cinema, estudis culturals, lingüística i teoria de la literatura; en paral·lel, es van fer alguns diplomes de postgrau més específics i lligats preferentment a la gestió i la producció de continguts audiovisuals, liderats sobretot pel professor Miquel Francés. D'alguna manera, aquests ensenyaments —i particularment un màster que va tenir mitja dotzena d'edicions— van omplir algunes de les llacunes del segon cicle de la llicenciatura, el qual era escassament pràctic i presentava mancances de certes assignatures habituals en la majoria de les titulacions de comunicació audiovisual. El Departament també va muntar un màster en comunicació i periodisme amb col·laboració del diari *Levante - El Mercantil Valenciano*, tot i que, llevat d'algunes pràctiques en aquest periòdic, allò fort d'aquesta experiència no va ser gaire diferent dels continguts oferts en la llicenciatura de comunicació audiovisual.

10. Organitzades per membres d'aquell Departament, i a la seu de la Universitat Internacional Menéndez Pelayo de València, poden mencionar-se les jornades següents: «Periodismo y transformación social» (1995), dirigida per Àngel López García; «La enseñanza de la historia del cine» (1996), per Jenaro Talens Carmona, i «*Homo videns* i comunicació digital. Els nous reptes del coneixement» (1998), per Josep V. Gavalda i Roca.

11. Vegeu l'article «La comunicació periodística» d'aquest mateix número.

A les acaballes del segle passat, una comissió de la Facultat de Filologia, en la qual els membres de comunicació audiovisual estaven en franca minoria, va elaborar un pla d'estudis per a periodisme que pecava de filologia i que només aparentment sintonitzava amb els plans de la majoria de les facultats específiques espanyoles. L'equip del rector Pedro Ruiz, conscient que tirar endavant aquell pla d'estudis de la nova titulació no era el més adient, i per tal de superar alguns dels inconvenients que arrossegava comunicació audiovisual —sovint titllada de «teoricista» pels estudiants i no gaire reconeguda pel sector professional, a excepció del màster d'audiovisuals—, va decidir incorporar un expert de fora de la Universitat de València a fi que reorientés el projecte dels estudis de periodisme.

Des d'aleshores, va el ser el professor i investigador de periodisme Josep Lluís Gómez Mompарт, que comptava amb una llarga experiència a la Universitat Autònoma de Barcelona, de la qual havia estat director del Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació i director de la revista científica *Anàlisi: Quaderns de Comunicació i Cultura*, a més d'haver exercit com a periodista de premsa i televisió durant una quinzena d'anys, qui va fer-se càrrec d'aquesta titulació a petició del rector al·ludit de la Universitat de València.

La llicenciatura de periodisme de la Universitat de València va començar en setembre de 2000 després que l'any anterior Gómez Mompарт dissenyés un nou i modern pla d'estudis. Al mateix temps, els companys de comunicació audiovisual van reformar el seu pla, prou similar en el primer cicle i en certa consonància amb el de periodisme per al segon cicle; tot plegat, el nou pla de comunicació audiovisual va passar a ser més semblant als homòlegs de la resta de l'Estat, i va suposar una clara millora —en varietat de suports o mitjans, més pràctiques, amb dos itineraris en el segon cicle: ràdio, televisió i cinema i multimèdia— respecte del pla de 1993, i amb assignatures més actuals i fins i tot innovadores, com ara: introducció al multimèdia, imaginari digital i creació virtual, recepció i percepció mediàtica, el relat multimèdia o animació i imatge de síntesi. Tot això va coincidir amb la reforma general dels plans d'estudis de la Universitat de València, la qual cosa va implicar que de nou es va passar de quatre a cinc anys en la majoria de carreres d'aquesta institució.

Durant els primers anys en comissió de serveis, fins que en 2002 Gómez Mompарт va guanyar per oposició la primera càtedra de Periodisme del País Valencià, aquest acadèmic va responsabilitzar-se de la marxa dels estudis de periodisme, amb la col·laboració dels dos primers professors titulars de periodisme —Martí Domínguez i Carolina Moreno—¹² i

12. Martí Domínguez, que ja era professor associat al Departament, és un veterà columnista de premsa i escriptor i director de la revista de divulgació científica de la Universitat de València *Mètode*, mentre que Carolina Moreno procedia de la Universitat de Màlaga, on s'havia

gradualment d'un bon grapat de professors associats, tots ells professionals en actiu i especialistes de les diferents assignatures que de llavors ençà han impartit, caracteritzades per un clar component experimental i pràctic.

Aquesta característica dels professors professionals de la comunicació, juntament amb el tremp de moltes assignatures del pla dels estudis de periodisme, tal vegada ha estat l'aspecte més reeixit de la titulació i més diferenciador d'aquesta carrera de la Universitat de València, aspecte que han elogiat estudiants i col·legues d'altres centres espanyols, i singularment alguns directors dels mitjans de comunicació locals. També ha vist amb bons ulls el plantejament de la carrera la Unió de Periodistes Valencians, associació professional amb la qual la llicenciatura col·labora, des dels seus inicis, en moltes iniciatives d'interès mutu.

A partir de l'experiència espanyola, europea i nord-americana, Gómez Mompart va concebre un pla d'estudis que després de set anys s'ha palesat no només actual i molt competitiu, sinó que compta amb algunes singularitats poc comunes en altres plans de periodisme. Es tracta d'una estructura didàctica que, a més, compta amb un component pràctic força superior al que és tradicional d'aquests estudis, però sense descuidar en absolut els aspectes teòrics i de caire humanístic i encara menys la formació en uns bons fonaments en ciències socials, atès que es parteix del principi —segons s'explicita en diferents documents— que «un periodista ha de ser un intèrpret de la realitat social».

Entre les innovacions del pla d'estudis de periodisme, cal esmentar una concepció de l'ensenyament periodístic integralment multimediàtic (és a dir, orientat cap la convergència dels diferents suports: premsa, ràdio, televisió i Internet); la modernitat de certes assignatures (societat de la informació, Internet per a comunicadors, periodisme infogràfic, periodisme de pau contra periodisme de violència, periodisme digital, etc.); i, finalment, la possibilitat d'especialitzar-se en el segon cicle en un o dos itineraris: societat, política i economia, i ciència i tecnologia, aquest últim únic a Espanya, amb assignatures molt específiques però adaptades per als futurs periodistes (divulgació d'informació científica, medicaments i societat / sanitat i salut, biotecnologia, el tractament informatiu científic o cosmologia i exploració de l'espai).

doctorat amb una tesi sobre el tractament informatiu científic, gràcies a la seua experiència sobre el tema en el Consell Superior d'Investigacions Científiques. Tots dos han dut endavant —en companyia de professors d'àrees científiques de la Universitat de València— l'itinerari d'especialització de ciència i tecnologia, únic de segon cicle en una facultat de comunicació espanyola. Des del principi de la titulació es va comptar amb dos joves professors investigadors destacats, Guillermo López i Dolors Palau, i posteriorment l'àrea es va completar amb dos docents i investigadors reconeguts d'història de la comunicació i del periodisme que provenien de la Universitat Cardenal Herrera - CEU, Francesc A. Martínez i Enrique Borderia.

Respecte a les publicacions acadèmiques d'ambdues titulacions de la Universitat de València arran dels nous plans cal esmentar que —de moment— han eixit al carrer un parell de números, un per a comunicació audiovisual i un altre per a periodisme, sota el genèric de la facultat originària, *Quaderns de Filologia: Estudis de Comunicació*.¹³ El primer volum es de 2002 i està dedicat a *La cultura mediàtica: Modes de representació i estratègies discursives*, editat per Josep V. Gavalrà, Carmen Gregori i Ramon X. Rosselló; i el segon volum, datat de 2004 però que va publicar-se un any després, tracta del *Periodisme de complexitat: ciència, tecnologia i societat* i va ser editat per Carolina Moreno Castro, Josep Lluís Gómez Mompарт i Xavier Gómez Font. Els dos propers números previstos —a càrrec de cadascuna de les àrees— seran d'*El discurs del còmic* (en premsa) i *Periodisme «glocal»: societat, política i economia*, respectivament.

Les dues àrees de comunicació han celebrat múltiples jornades, sovint amb participació d'investigadors d'altres universitats, sobre cinema, televisió, periodisme, comunicació de risc i comunicació digital. Cal destacar a més que les àrees de comunicació audiovisual i de periodisme han estat les organitzadores de dos rellevants congressos —amb participació internacional— de les associacions espanyoles de semiòtica (2000) i d'història de la comunicació (2007), respectivament.

Quant als postgraus arran dels plans d'estudis de 2000, els estudis de comunicació de la Universitat de València han tingut un parell de màsters, un més vinculat a l'àrea de periodisme —en col·laboració amb el Servei de Publicacions de la Universitat—, sobre edició (tradicional i digital o *on line*), i un altre, estrictament de comunicació audiovisual, liderat per Miquel Francés, de producció i edició de continguts audiovisuals. Encapçalat per aquest mateix professor, que a més és el director dels tallers d'audiovisuals, en octubre de 2006 es va posar en marxa un màster oficial en continguts i formats audiovisuals en l'era digital, amb la col·laboració de les dues àrees de comunicació de la Universitat de València, juntament amb destacats investigadors d'altres universitats i empreses del sector. Finalment, a la tardor de 2007 començarà un màster com a títol propi de la Universitat de València, en comunicació empresarial, institucional i política, codirigit per Josep Lluís Gómez Mompарт i José Miguel García, de l'àrea de periodisme, amb la participació de destacats acadèmics i directores de comunicació d'arreu d'Espanya. En paral·lel, des de 2003 el Departament de Teoria dels Llenguatges i Ciències de la Comunicació imparteix un doctorat multidisciplinari en comunicació.

13. Des de 2007, els propers números d'aquesta revista científica simplement reberen el nom d'*Estudis de Comunicació*, atès que el nom oficial de la Facultat ja no només és el de Filologia, sinó també de Traducció i Comunicació.

V

La Universitat d'Alacant va instaurar la llicenciatura en publicitat i relacions públiques en 1998, i li va fer dependre de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales, després denominada de Ciències Socials i Jurídiques. La vinculació amb aquell àmbit —relacionat amb l'economia i l'administració d'empresa— ha suposat un certa singularitat als estudis de publicitat i relacions públiques, aspecte que s'ha traduït des dels inicis en bons contactes amb el món empresarial per a les pràctiques professionals dels estudiants de comunicació. La major part de la docència en la llicenciatura es concentra en el professorat del Departament de Sociologia II, Psicologia, Comunicació i Didàctica, ubicat en l'edifici de ciències socials del campus de Sant Vicent del Raspeig, i havent estat el professor Emili Feliu qui primer es va ocupar dels estudis específics.

L'àrea de coneixement de comunicació audiovisual i publicitat, de l'esmentat Departament, és el més directe responsable de la titulació de publicitat i relacions públiques i està liderat pel professor Raúl Rodríguez Ferrándiz, a banda d'Emili Feliu, juntament amb Marta Martín i Victoria Tur, entre d'altres. Aquest estudis no compten amb un doctorat propi, sinó que és comú a la Facultat amb mòduls per àrees i igualment passa en l'àmbit dels postgraus amb un programa també comú. L'àrea ha estat la impulsora d'algunes jornades en publicitat i també en relacions públiques, i d'interessants projectes de recerca com s'informa detalladament en altres articles d'aquest monogràfic, en especial el dedicat a publicitat i relacions públiques.

VI

La Universitat Jaume I de Castelló començà a impartir la titulació de publicitat i relacions públiques en 1999, i la va adscriure a la Facultat de Ciències Humanes i Socials, de la mà del catedràtic de Publicitat Rafel López Lita, acompanyat, entre d'altres, del professor investigador Javier Marzal; per la seva banda, Vicente Benet s'ha ocupat d'investigar sobre cinema. En 2004 aparegué la llicenciatura en comunicació audiovisual, en consonància amb la formació dels departaments de Filosofia, Sociologia i Comunicació Audiovisual i Publicitat i Relacions Públiques i de Traducció i Comunicació, però remarçant també —com en l'altra carrera— la vinculació amb el món professional, ja bé sigui una empresa pública o privada. Aquesta universitat assenyala en els seus documents els seus objectius docents en relació amb els perfils professionals: la fotografia i el disseny gràfic, la ràdio, el doblatge, la producció musical, el cinema, la televisió, la producció hipermèdia i la producció d'espectacles.

Una de les iniciatives que ja han aconseguit un segell distintiu dels estudis de comunicació de la Universitat Jaume I, relacionat amb la recer-

ca i la innovació, són els congressos sobre comunicació local, amb l'acrònim de ComLoc, i que l'any 2006 ja havien celebrat sis edicions amb la publicació de les corresponents actes.¹⁴ Cal destacar també l'organització de dues edicions del Congreso Internacional de Análisis Fílmico, celebrats en 2005 (ocasionalment a Madrid) sobre metodologia de l'anàlisi fílmic, i en 2007 (a Castelló) sobre el productor industrial cinematogràfic, a més de ser responsables també del Congreso de Teoría y Técnica de Medios Audiovisuales (2004), dedicat a l'anàlisi de la imatge fotogràfica.

D'altra banda, aquests estudis compten amb un doctorat comú i un parell de màsters, un en animació per ordinador i, l'altre, en direcció de comunicació corporativa i publicitària. I a la tardor de 2007 començarà un màster oficial, ja aprovat, sobre noves tendències i processos d'innovació en comunicació que, parcialment, recollirà part de la bona experiència dels postgraus propis.

VII

En 2001, la Universitat Politècnica de València va incorporar els estudis de comunicació audiovisual i els va ubicar, seguint un model descentralitzat, a l'Escola Politècnica Superior de Gandia. Aquests estudis reben impuls des del Departament de Comunicació Audiovisual, Documentació i Història de l'Art, que abans de la data esmentada comptava ja amb una llarga trajectòria vinculada a la investigació en diversos camps de la comunicació, molt especialment la televisió i el cinema.

En efecte, des de la segona meitat de la dècada de 1980, aquest Departament abasta una important tasca investigadora i d'incorporació de nous professors vinculats als estudis de comunicació. En 1986 es van llegir en aquest Departament les tesis de Raúl Durà i José Saborit, la primera sobre els videoclips, la segona sobre la publicitat en televisió. Totes dues es veurién publicades poc després i tots dos autors es convertiren en professors de la Facultat, seguint amb l'impuls d'investigació que vinculava l'art a la comunicació de masses i als suports que aquesta empra. En 1989 van llegir la seua tesi José Enrique Tormo, sobre models d'anàlisi de les sèries de televisió, i Amàlia Martínez, *Televisión y narrativa*. Tots dos es convertiren també després en titulars del Departament de Comunicació Audiovisual, Documentació i Història de l'Art de la Universitat Politècnica de València i a la segona li correspongué en anys subsegüents reafirmar el vincle entre els estudis d'art i els de la comunicació de masses.

14. Vegeu sobretot l'article «Comunicació local i de proximitat» en aquest mateix monogràfic. I, pel que fa a projectes de recerca, particularment, «Comunicació publicitària i estudis de relacions públiques».

A més dels esmentats, altres doctors en les dècades de 1980 i 1990 s'incorporarien al professorat d'aquest Departament, com ara la hui catedràtica Maria Eulàlia Adelantado o els docents i investigadors José Alejandro Montiel Mues, Fernando Canet, José Pavía o Marina Segarra, que seria la professora que posteriorment s'encarregaria del pla de comunicació audiovisual a la seu de Gandia.

Durant els cursos del 1999 al 2002, el Departament de Comunicació Audiovisual, Documentació i Història de l'Art de la Universitat Politècnica de València va signar un conveni amb el vicedirector d'investigació del San Pablo - CEU de València, Antonio Laguna, per tal d'oferir un programa de doctorat conjunt, que vinculara la investigació i la docència en comunicació que es feia a tots dos centres. El programa de doctorat duia per títol Història, teoria i crítica de la comunicació social i va estar coordinat per la professora de la Universitat Politècnica de València Amàlia Martínez Muñoz. A banda de l'alumnat que va passar per aquest curs, la iniciativa es va concretar en diversos treballs d'investigació i en diverses tesis doctorals, dues d'elles —les d'Anunciación Ramírez Queral i Mercedes Torres Aguilera— dirigides per professors del CEU.

Posteriorment, aquests estudis han tingut un mòdul de comunicació audiovisual en producció artística dins els programa de doctorat comú a la Facultat de Belles Arts. També compten amb un parell de màsters sobre musicologia i gestió cultural que, parcialment, han esdevingut en un d'oficial a partir del curs 2006-2007, i un altre sobre continguts i aspectes legals en la societat de la informació, que fan en col·laboració amb el Departament de Dret Mercantil de la Universitat de València.

Actualment la llicenciatura de comunicació audiovisual descansa sobre el grup de professors ja esmentats del Departament, als quals s'han afegit altres com ara Josep Prosper —que provenia del San Pablo - CEU de València— o María Dolores Cuenca Jaramillo.

VIII

En el curs 2005-2006, i dependent de la Facultat de Ciències Jurídiques i Socials, va aparèixer la llicenciatura en periodisme a la Universitat Miguel Hernández d'Elx. L'oferta de places per a estudiants va ser aquest primer any de cent vint-i-cinc, xifra que es va mantenir per al curs següent, 2006-2007. El gruix del professorat que imparteix en la llicenciatura pertany al Departament d'Art, Humanitats i Ciències Socials i Jurídiques, tot i que no compta, dins les seues àrees de coneixement, amb cap d'específica sobre periodisme o comunicació.

IX

Encara que no és una institució universitària, cal ressenyar l'existència de la Fundación Coso de la Comunidad Valenciana para el Desarrollo de la Comunicación y la Sociedad, vinculada a l'Opus Dei, i que —des de 1994, any en què la va posar en marxa un grup de periodistes— dedica la majoria de les seues activitats al món de la comunicació. Amb prou freqüència, organitza cursos i seminaris a càrrec d'especialistes en comunicació de dins i fora de València, així com de vegades un congrés internacional, «Ética y derecho de la información» (que en octubre de 2007 farà la cinquena edició), i que compta amb un màster, Dirección de comunicación y nuevas tecnologías, que el mateix any anava per la setena edició.